

TÍN NGƯỠNG CỦA NGƯỜI XIÊNG Ở SÔNG BÉ HIỆN NAY

TRẦN HỒNG LIÊN

Sông Bé là tỉnh miền núi, tập trung nhiều dân tộc ít người như Stiêng, Mnông, Khơme, Hoa, Mường, Tày, Nùng, Chăm, Sán Dìu, Cao Lan.... Theo số liệu thống kê năm 1994⁽¹⁾, toàn tỉnh có 117.289 đồng bào các dân tộc cư trú, chiếm tỷ lệ 10,5% dân số toàn tỉnh.

Nhiều năm qua, các cộng đồng tộc người kể trên vẫn dựa vào các hình thức tín ngưỡng mang tính sơ khai của nhiều tộc người trên thế giới như niềm tin vào các thần linh, chủ yếu là những hiện tượng thiên nhiên chưa được giải thích, đều được các tộc người này cho là do các thần linh ngự trị và cai quản. Các thần linh được tin tưởng, cúng bái phổ biến như thần sông, thần suối, thần rừng, thần lúa,...

Vài chục năm gần đây, một số tôn giáo có tính thế giới như đạo Phật, Thiên Chúa, Tin Lành, Hồi Giáo cũng bắt đầu có mặt trong nhiều tộc người cư trú ở Sông Bé.

I. HIỆN TRẠNG TÍN NGƯỠNG CỦA DÂN TỘC XIÊNG Ở SÔNG BÉ

Dân tộc Xiêng là cư dân bản địa của địa bàn Sông Bé. Trong số 8 huyện, thị của tỉnh, người Xiêng cư trú đông đúc tại các huyện Bù Đăng, Phước Long, Bình Long, Lộc Ninh, Đồng Phú...

Cùng với sự xuất hiện của tộc người Xiêng, tín ngưỡng thuộc cộng đồng cũng có mặt. Trải qua nhiều thời kỳ lịch sử, đặc biệt là trước cuộc xâm lược của đế quốc Mỹ, dân tộc Xiêng ở cả hai vùng cao (Xiêng Bù Lơ) và vùng thấp (Xiêng Bù Dek) đều theo những phong tục, tập quán, tín ngưỡng được lưu truyền lại từ nhiều đời của tổ tiên, ông bà mình.

Trong giai đoạn 1954- 1975, một số chính sách của Mỹ - Ngụy đã được tiến hành trong vùng đồng bào các dân tộc, đặc biệt là việc đưa đạo Tin Lành vào cộng đồng tộc người này, đã làm phá vỡ một số nếp cũ trong phong tục, nghi lễ. Tuy nhiên, giai

(¹). Báo cáo tình hình dân tộc và thực hiện công tác dân tộc của tỉnh năm 1994 (Ban dân vận- dân tộc ngày 20.12.1994)

đoạn ấy, những biến chuyển lớn về đời sống tín ngưỡng của người Stiêng chưa có dấu hiệu cho thấy có *sự phá vỡ* nghiêm trọng hình thức tín ngưỡng cổ truyền.

Từ năm 1990 đến nay, sau khi có sự bột phát mạnh mẽ của đạo Tin Lành vào vùng tộc người Stiêng cư trú, các hình thức tín ngưỡng truyền thống đã chuyển biến, đưa đến hiện tượng làm mất hẳn một số dạng tín ngưỡng; một số khác đang trong quá trình tan rã dần, nên các hình thức và nghi lễ cũng đã được giảm lược bớt.

Có thể nêu lên một số hình thức tín ngưỡng chính của người Stiêng trong tỉnh Sông Bé; đó là các dạng tín ngưỡng có liên quan đến lễ thức nông nghiệp, đến sinh hoạt của đời người và có liên quan đến cộng đồng.

1. Tín ngưỡng liên quan đến lễ thức nông nghiệp

Các lễ thức này cũng không có gì khác biệt lắm so với các dân tộc anh em trong vùng. Có 3 lễ cúng lúa trong năm được tiến hành vào 3 giai đoạn tương ứng với quá trình làm lúa, từ khi chọn đất gieo hạt đến khi thu hoạch. Người Stiêng trước đây, theo tín ngưỡng cổ truyền đã tiến hành cả 3 lễ cúng này trong năm, gồm lễ *chuẩn bị chọn đất làm rẫy* (Pôl-nong), lễ *cầu mùa* (Broh-ba), lễ *cúng cơm mới* (Pư ba khiêu). Lễ cúng lúa được người Stiêng vùng cao (Bù lơ) gọi là *Lóp prăh pa*, vùng thấp (Bu dek) gọi là *Nktao R'he*. Nếu như trước đây, lễ cúng lúa được tiến hành 3 lần trong năm và cứ 3 năm đảo lẹ, người Stiêng lại tổ chức lễ lớn hơn các năm khác, thì kể từ sau năm 1975, đặc biệt là từ sau 1990 đến nay, hầu hết người Stiêng các huyện Bù Đăng, Bình Long, Phước Long... *chỉ còn cúng một lần trong năm*. Lễ cúng vào ngày thu hoạch được gọi lúa đầu tiên.

Liên quan đến các lễ thức này, người Stiêng còn tin tưởng vào các thần linh (Prak) có chức năng bảo hộ, giúp đỡ và tạo cho hạt lúa được to, cây lúa nặng hạt. Đó là *thần rừng* (Bri), *thần Đất* (Téh), *thần trời* (Nar); *thần lúa* (Pa)... Trước khi chọn nơi gieo hạt, người Stiêng còn cúng vái ông bà Rừng để được phá rừng làm rẫy. Ngày nay, một số đồng người Stiêng theo đạo Tin Lành đã không còn lưu giữ các lễ cúng này nữa.

Nhiều năm qua, *trong cộng đồng Stiêng đã từng tồn tại một niềm tin vào việc ma lai có khả năng làm hại con người*. Bệnh tật, điều xui xẻo, không may... nào đưa đến đều là do chính ma lai gây ra. Do đó, khi nằm ngủ, khi mơ màng thấy ma lai ẩn hiện, lại có khuôn mặt giống với ai đó trong bon, trong làng thì họ quyết chém bằng được để diệt trừ hậu họa. Thảm kịch này diễn ra nhiều năm liền. Dù rằng sau ngày giải phóng đến

nay, tục chém ma lai đã giảm nhiều, nhưng chưa phải là dứt hẳn. Hiện tượng bà lão người Stiêng thôn Suối Đá, huyện Đông Phú đã bị 8 nhát chém khắp người cũng xuất phát từ việc có người mơ ngủ thấy bà là ma lai. Đó là hiện tượng cách nay 5 năm. Từ ấy, tại các huyện chưa có dấu hiệu nào tái diễn.

2. Tín ngưỡng có liên quan đến sinh hoạt của đời người

Trong chu kỳ sinh hoạt của một đời người, từ khi sinh ra cho đến lúc qua đời, người Stiêng vẫn lưu giữ được các hình thức tín ngưỡng, dành cho một thành viên của cộng đồng như các lễ: *cúng ngày sinh; cúng đầy tháng; đầy năm; cúng đặt tên; cúng cà răng; cúng khi có bệnh; cúng bà bóng; cúng hút cho người bệnh; cúng tạ ơn sau khi khỏi bệnh; cúng sau khi cưới; cúng mừng nhà mới; cúng bỏ mã...*

Hiện nay, tùy từng vùng, từng bon, ở mỗi huyện mức độ duy trì các lễ cúng kể trên có khác nhau nhưng xu hướng chung là đồng bào đã dần dần bỏ bớt một số lễ cúng do có các trạm y tế xã ra đời, đảm bảo sức khỏe tốt hơn cho người Stiêng so với trước kia. Các lễ cà răng hoặc cúng đầy tháng... có nơi đã bỏ hoặc giảm lược bớt phần lễ vật. Một số ít huyện như Phước Long, Bình Long... vẫn còn tục cúng bà bóng.

3. Tín ngưỡng liên quan đến cộng đồng.

Trong mối quan hệ với cộng đồng mình, người Stiêng rất quý tình cảm bạn bè, dòng họ. Một số lễ cúng liên quan đến cộng đồng này vẫn còn được người Stiêng duy trì, mặc dù ở từng nơi, do điều kiện sống đủ ăn hay thiếu thốn, người Stiêng tổ chức lễ cúng lớn hay nhỏ.

Trong xã hội Stiêng đã từng tồn tại các lễ lớn như *đâm trâu, lễ quay đầu trâu...* Ngoài ra, trong quan hệ cộng đồng, cũng có lúc bất hoà, nghi kỵ... người Stiêng đã dùng *ngải độc* kết hợp với hiện tượng chém ma lai để trừ khử người láng giềng, đôi khi là người thân của mình.

Lễ đâm trâu là một lễ lớn, quan trọng nhất lễ này không chỉ có ở tộc người Stiêng. Tại thôn Bù Du, Bù Nga vẫn còn lại hình ảnh của các nhà dài, phía trước có 6 cột đâm trâu, hoặc có nhà có 2, 3 cột đâm trâu. Mâm treo lễ vật, cây thương dùng đâm trâu, cột đâm trâu... vẫn còn giữ trong các nhà dài Stiêng thuộc xã Đak O, huyện Phước Long.

Những vật sử dụng trong ngày lễ đâm trâu như khèn bè, kèn bầu, dây tua treo trong ngày lễ này, hoặc sừng trâu để dành lại từ các cuộc đâm trâu trước đây, nay vẫn được người Stiêng lưu luyến cất giữ, treo cẩn trọng trên vì kèo nhà, xem là vật kỷ niệm (chơ nao) với tổ tiên, với ông bà, dòng họ. Những ngôi nhà dài ở xã Đak O, thuộc huyện Phước Long vẫn còn treo các vật này.

Nếu như lễ đâm trâu diễn ra thu hút khá nhiều người trong bon, làng tham dự và hiện nay không còn phổ biến như trước kia, thì trái lại, lễ quay đầu trâu lại có chiều hướng gia tăng tại huyện Phước Long, do kinh tế gia đình tăng, chăn nuôi phát triển, lại chưa có kế hoạch sử dụng tốt. Lễ quay đầu trâu là lễ kết nghĩa bạn bè, nhưng có khi mời cả bon đến tham dự. Người được mời kết nghĩa, được tặng đầu trâu mang về. Người có được nhiều đầu trâu là người có quyền uy và uy tín đối với nhiều người.

II. MỘT VÀI NHẬN XÉT VÀ Ý KIẾN ĐỀ XUẤT

Một thời gian dài, tín ngưỡng đa thần là dạng sinh hoạt tinh thần chủ yếu của hầu hết các tộc người trên thế giới cũng như tại Việt Nam. Trong các dân tộc đa số cũng như thiểu số ở nước ta, tín ngưỡng đa thần vẫn là hình thức tín ngưỡng phổ biến. Tuy nhiên, do quá trình cộng cư, tiếp xúc, giao lưu về văn hoá giữa các cộng đồng tộc người khác sống kề cận, các tín ngưỡng của từng dân tộc cũng có biến dạng, ảnh hưởng pha tạp hình thức khác và giảm bớt dần một số nghi lễ thờ cúng trong môi trường sống mới.

Người Stiêng ở Sông Bé, từ bao đời nay đã lưu truyền tập tục thờ đa thần, xem trọng thế lực siêu nhiên, không làm một hành động nào có thể tạo sự xúc phạm đến các đấng vô hình của họ tôn thờ như thân rừng, thân đất, thân sông, thân suối,... Ngày nay, do sự xâm nhập của đạo Tin Lành, trong thời gian ngắn, những quan niệm truyền thống về tín ngưỡng của dòng họ, của ông bà, tổ tiên đã dần dần bị xoá bỏ.

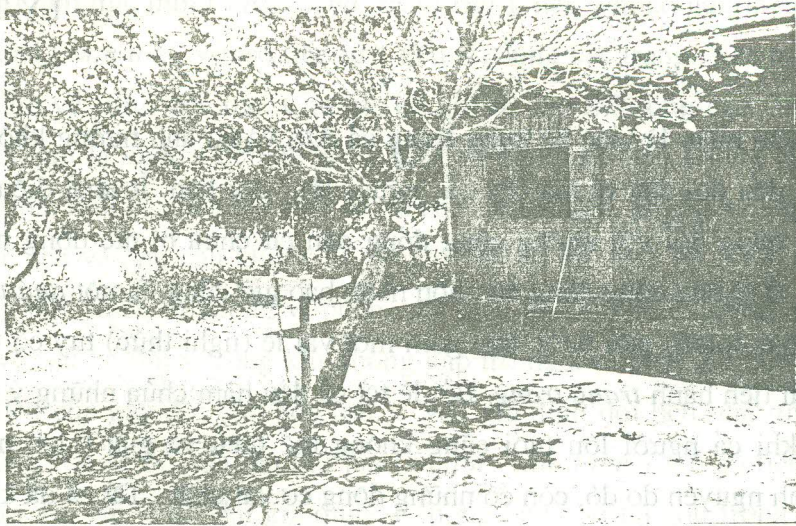
Sự kiện này thực tế đã tạo ra một bước chuyển quan trọng trong đời sống cư dân miền núi tỉnh Sông Bé hiện nay. Về khía cạnh xã hội và nhận thức, trong chừng mực nhất định, chúng ta nhìn thấy có sự phát triển tinh thần theo trình tự lô gích của một cộng đồng người. Từ nhận thức thấp kém sơ khai, tôn thờ đủ loại thế lực siêu nhiên mà họ chưa có khả năng giải thích nổi, nay đã dần dần đi đến thờ độc thần, tôn vinh đức Chúa Trời, được cho là thế lực duy nhất và tối thượng.

Hiện tượng vừa nêu xem ra đã diễn tiến theo một trình tự lô gích, nhưng thực tế đã phát triển theo một xu hướng không bình thường. Người Stiêng từ bỏ tập tục, tín

ngưỡng truyền thống chưa phải là do tự nguyện nhận thức được rằng con người đã có khả năng làm chủ và điều động mọi sinh hoạt của mình, mà họ từ bỏ tập tục không phá rừng làm rẫy là do tác động tuyên truyền, rao giảng về một số tôn giáo mới có khả năng thống trị và giải quyết được mọi vấn đề (?). Chính xu thế ô ạt của sự xâm nhập đạo Tin Lành bằng sự phát triển không bình thường này đã tạo nên một bước hẫng trong tư duy nhận thức của người Stiêng, đã đưa đến hiện tượng đồng bào Stiêng xã Đồng Tâm (Đồng Phú) theo đạo vì tin Chúa chữa được khỏi bệnh; đã bằng lòng từ bỏ việc uống rượu theo lời khuyên ban đầu khi vào đạo. Nhưng qua thời gian dài, cơn bệnh không được chúa chữa khỏi, đồng bào đã bỏ đạo và uống rượu trở lại! Còn nhiều tập tục, kiêng kỵ như không phá rừng sợ chạm đến thần rừng, vốn được lưu giữ hàng trăm năm qua, sau khi theo đạo, đồng bào đã từ bỏ dứt khoát, đã mạnh dạn xông xáo khai hoang, phá trụi cả rừng non lẫn rừng già, không chỉ để nhằm phục vụ cho việc sản xuất của gia đình, dòng họ mình mà còn để bán lại cho người Kinh. Hậu quả khốc hại và có ảnh hưởng nghiêm trọng nhất hiện nay, không chỉ xảy ra cho chính người Stiêng mà còn có tác hại đến toàn bộ đất nước. Đó là sự đe dọa mạng sống của hàng chục triệu người trước những cơn lũ lụt do nạn phá rừng bừa bãi gây nên.

Đưa ra một vài sự kiện và hình ảnh có tính tiêu biểu cho hai mặt của vấn đề tín ngưỡng trong người Stiêng ở Sông Bé hiện nay để thấy rằng *thực trạng tín ngưỡng ở người Stiêng đã quan hệ chặt chẽ với vấn đề tôn giáo và kéo theo nhiều ảnh hưởng khác trên các mặt của đời sống xã hội Stiêng*. Sự giải quyết đúng đắn vấn đề phải được xét từ những phương sách tốt nhất nhằm bảo vệ, lưu giữ truyền thống đậm đà bản sắc dân tộc; nhằm củng cố vị trí, vai trò các già làng, loại bỏ dần những tập tục xét thấy có hại đến sinh mệnh, tài sản, tiền bạc, sức khỏe của đồng bào, đồng thời phát huy, tái lập lại dần đi đến sự ổn định những sinh hoạt văn nghệ truyền thống của tộc người. Phải có những kế hoạch đầu tư kinh phí, giúp vào việc xây dựng và đào tạo nghệ nhân, nhằm lưu truyền lại cho thế hệ trẻ hiện nay những tinh hoa văn hoá sắp bị mai một từ nạn chảy máu công chiêng, từ việc bỏ rượu cần, bán sạch những xì lung, chum, ché... (xem ảnh Bàn thờ trời (Bàn thiên) của người Stiêng xã Đồng Nai, Huyện Bù Đăng, Sông Bé *Ảnh Hồng Liên*).

HỒN NHÂN VÀ THÂN PHẦN LỆ THUỘC CỦA NGƯỜI PHỤ NỮ BRU-VÂN KIỀU

Bàn thờ trời (Bàn thiên) của người Stiêng xã Đồng Nai, Huyện Bù Đăng, Sông Bé

Ảnh Hồng Liên

